

УМЕТНОСТ НА МАРГИНИТЕ

Д-р Виолета Николовска¹

Апстракт: Во статијата ќе го поставиме прашањето: Што е уметност? Кому му припаѓа уметноста? Дефинирајќи ја уметноста како начин на живот, ќе ја поврземе и со културата, при тоа сфаќајќи ја културата во нејзиното основно значење, содржано во етимологијата на овој збор, како негување, однегуваност. Следното прашање – кому му припаѓа уметноста, ќе нè доведе до разликување на уметност што е достапна секому, уметност што можеме да ја оквалификуваме како уметност на маргините, од уметност што е под покровителство на институциите. Секако, ова разликување не е строго и носи низа преклопувања, но нè води кон тоа да ги согледаме можностите што ги нуди новата технологија и кои уметноста ја прават достапна за сите. Ќе се осврнеме и на некои примери на интермедијалност во уметноста на модерното време.

Таа широка достапност на уметноста во денешно време ги рedefинира и улогите: конзумент на уметноста, автор, критичар. Истовремено, од конзументот се бара да биде и критичар, а авторот може да се јави во сите три улоги.

Клучни зборови: уметност, култура, интермедијалност, естетика, улоги

ART ON THE MARGINS

Violeta Nikolovska, PhD²

Abstract: In this article we are going to ask the following questions: What is art? Who does it belong to? By defining art as a way of life we will also connect it with culture while understanding culture in its fundamental meaning contained in the etymology of this word – as neatness, cultivation. The next question – to whom art belongs, will enable us to make a distinction between art available to everyone, art that can be qualified as art on the margins, and art that is under the auspices of institutions. This distinction, of course, is not entirely strict and carries a sequence of overlaps, but leads us to the insight into the possibilities offered by new technology and which make art available for everyone. We will also look at some examples of intermediality in modern time art.

¹ Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

² Faculty of Educational Sciences, “Goce Delchev” University, Shtip

The wide availability of art today redefines roles: consumer of art, author, critic. Simultaneously, the consumer is required to be a critic as well, and author may appear in all the three roles.

Key words: art, culture, intermediality, aesthetics, roles.

Што е уметноста? Кому му припаѓа? Во овој труд ќе се обидеме да одговориме на овие прашања. Како ќе ја дефинираме уметноста? Како начин на живот. За ова, како аргумент ќе ја повикаме естетската функција на јазикот. Според Р. Јакобсон, кој е цитиран во многу учебници по лингвистика и пошироко од лингвистиката, јазикот има шест функции (според учесниците во еден говорен чин): експресивна или емотивна (која што соопштува за испраќачот на пораката), конативна или апелативна (која претставува ориентираност, насоченост кон примачот на пораката), референцијална (со јазикот се соопштува за стварноста), метајазична (со јазикот може да се зборува за јазикот), фатичка (со јазикот може да се провери каналот за комуникација) и поетска (јазичната порака може да биде структурирана така, што ќе има естетска вредност). Значи, секој од нас, што се служи со јазикот може да биде поет.

Книжевноста е токму остварување на оваа функција на јазикот. Тоа е комуникација во која доминира естетската функција. Внатрешна потреба на уметникот што се служи со јазикот да соопшти нешто свое, некое внатрешно доживување, размислување или искуство на начин што не е обичен. Преку песна, стих или преку прозно дело. Да сподели кратка емоција или доживеана слика, или пак да раскаже нешто, да искреира ликови и настани со кои во себе другарува, кои ќе бидат слика на неговите размислувања и доживувања.

Но дали зборуваме само со јазикот? Има нешто што во науката се вика невербална комуникација и тука доаѓаат другите уметности: музиката, сликата, фигурата, филмот, фотографијата. Тука спаѓа и уметноста во облекувањето, во дизајнот, во архитектурата. Некому не му е битно само да изгради, туку како ќе изгради. Во оваа смисла уметноста е начин на живот. Затоа што сите се облекуваме, сите живееме во домови што ги градиме и уредуваме. Само, некој твори повеќе, некој помалку. Сепак, не секој начин на изразување е уметнички. Уметноста ја врзуваме со сериозноста, со длабочината на пораката и со естетската вредност што таа порака ја носи. Тука се повлекува и линијата помеѓу уметноста и кичот, вкусот и невкусот.

Уметноста се врзува со културата. Во етимологијата на зборот култура е значењето „негување“. Културата можеме да ја означиме како однегуваност. Јазичната култура – однегуван јазичен израз. Сообраќајната култура – однегувано, убаво однесување во сообраќајот. Еколошката култура – убав, однегуван однос кон животната средина. Културата на исхрана – внимателен, правилен избор на храната, умереност во јадењето, правилна застапеност на хранливите состојки. Културата се учи. Затоа и се зборува за културни навики.

Следното прашање е кому му припаѓаат културата и уметноста? Дали на елитата или секому? Дали уметноста е достапна секому? По ова

прашање современиот свет како да ги дели културата и уметноста. Културата е она што современиот човек треба да го стекне, кое се бара во една заедница и се вреднува, а уметноста... Таа се развива во различни насоки. Историјата на уметноста е историја што ги дава и двата одговори: уметност што ѝ припаѓа на елитата и уметност што му припаѓа на народот. Најдобра илустрација за народната уметност е секако прекрасната етно музика од различни краеве во светот. Современите модни дизајнери, колку можат да ја достигнат креативноста и колоритноста на различните народни носии во светот? Да не зборуваме за креативноста во архитектурата и книжевното творештво што не е потпишано од еден автор, а се пренесува усно или писмено со генерации. Каква само лирика има во народната поезија! Значи уметноста може да биде и е достапна секому. На секој што може да испее, исвири, исткае, изгради.

Но што донесе современиот свет? Донесе скапа и школувана уметност. Уметност што бара не само талент, туку и првин мецени, па потоа спонзорства. Уметност што бара да се школува во скапи училишта и факултети. Така, уметноста стана елитна. Не како тогаш кога (по)сиромашни уметници изведуваа уметнички дела (музички, или донесуваа уметнички слики) во (по)богати дворци и замоци, туку стана потешко достапна за самите уметници. Денешните уметници не е доволно да поседуваат талент. Уметноста стана скапа дејност. Нејзината елитност, ексклузивност, сега е не само во поседувањето на талентот, туку и во поседувањето на материјални средства за развивање и за остварување на тој талент. Современиот уметник се исправи и пред уште една тешкотија: тој требаше и треба да се пробива низ многу канцеларии на министерства, издавачки куќи, уредници и сл. Требаше (всушност како и секогаш што требало), на луѓе што не се уметници да им ја докажува вредноста на својата уметност. Да мине трнлив пат додека да допре до оние што на крај вистински ќе ја направат селекцијата и ќе го запаметат неговото име. Ќе го испишат со златни букви во своето и во колективното сеќавање.

И во вакви услови, започна да се развива уметност на маргините. Уметност достапна секому, уметност што може да излезе и излегува од локални рамки за многу малку пари. Оваа уметност е алтернативна на институционалната, иако има обиди да се институционализира. Оваа уметност ја започнаа младите. Тие започнаа да пишуваат и да сликаат на ѕидовите во градовите. Ќе се прашаме дали овие творби имаат естетска вредност? Можеби некои немаат, можеби се непристојни и невкусни, но меѓу нив секако може да се најде нешто како цвет изникнат на карпа. А зарем тие диви, мали цветови не се прекрасни? Не можам да заборавам два графита што ги прочитав во мојот град што зборуваат токму за ова. За различниот пристап кон нештата. Некој со пенкалото ќе напише песна за љубовта, друг некого ќе осуди в затвор. Еве ги графитите: *Ги силуваме ѕидовите* и *Ѕидови за вас, прекрасни луѓе*. Така, уметноста почна да го менува медиумот на изразување. Ѕидот стана место и за политичка дебата и за уметност и за љубовна комуникација и за олеснување на насобрани емоции (од различен тип!). Стрипот како еден вид маргинална, алтернативна уметност се пресели од хартијата и на ѕидот. Интермедијалноста се развиваше.

Се појавија и понови средстава за комуникација. Телефоните и интернетот. Уметноста повторно го смени медиумот. И повторно стана достапна за сите. Уметноста на зборот и уметноста на сликата (фотографијата) особено. Но и кратката видео уметност („видео клиповите“) стана широко достапна. Да почнеме со текстот и телефоните – СМС пораките. Овие кратки пораки станаа не само средство за базична комуникација во смисла на договарање и сл., туку тие станаа и средство за љубовна комуникација, за праќање на разновидни честитки по различни поводи. И тука секој можеше да биде креативен. А за оние помалку креативните – кружеа веќе напишани пораки или честитки од покреативни. Во СМС пораките може да се напише песна од познат автор, дел од песна, да се создаде песна и да се прати некому. Секојдневната комуникација може да се претвори во поезија. Изразувањето љубов, внимание, честитката – може да имаат естетска вредност и проучувањето на овој вид комуникација може да биде тема за посебна студија. Потоа сликата почна да го заменува зборот. Една фотографија можеше и може да биде порака за нешто. Повторно, креативноста можеше и може да дојде до израз. Но сево ова е како детска игра во однос на можностите што за уметниците што не можеа да дојдат до институциите им ги пружи интернетот. Тука уметноста најде свој медиум што располага со огромни можности (на компјутерската технологија) и што може да ја претстави без ограничувања на просторот. И што е најважно, што не кошта многу, што е широко достапен. И за учење и за творење. Сите сиромашни талентирани уметници тука можат да најдат свој простор. На форуми, блогови, сајтови. И повторно ќе се прашаеме дали тука креираната уметност има (уметничка) естетска вредност. Како одговор, и овде ќе се навратиме на веќе споменатите графити: некој може да ги силува ѕидовите, а некој преку нив да им подарува нешто на луѓето.

Прашањето за достапноста на уметноста не треба да го врзуваме со поимот за масовна култура (што се врзува уште со појавата на мас – медиумите). Во првиот случај, се работи за достапност на можностите за да се биде творец, а во вториот масовноста е карактеристика на консументите на уметноста. И тука повторно се откриваат нови проблеми, кои се во доменот на културата. Самиот збор „консументи“ го имплицира значењето на производ. Кога уметноста се претвора во производ, наместо во вдахновение, творечки импулс и комуникација, дали останува да биде уметност или се претвора во нешто друго? И колку масовноста е одлика на разбирањето и комуницирањето со уметноста? Зарем не се работи за едно исклучително доживување и за авторот и за оној што го доживува делото?

Во последно време се зборува за масовна култура. Така се подразбираа правците познати како „контра култура“ – движење во шеесетите години кое во основа ја има побуната против лажните вредности на „средениот“ живот на средната класа; „субкултура“ – во музиката тоа е панкот како правец, движење кое во својата основа го има револтот, гневот кон социјалната нееднаквост и денеска т.н. урбана култура која во музиката на младите ја преставува рапот (и во основата на оваа музика има побуна против социјалната нееднаквост и лажните вредности). Ова е култура на маргините или алтернативна култура, која

многу често носи и длабоки пораки. Тоа не значи дека таа ја укинува другата уметност, со поинаква естетска вредност, туку само дека се појавува и коегзистира со неа. Таа наметнува и едно поинакво разбирање на поимот естетика. (Интересен е фактот дека грчкиот збор убаво /καλλος/ значи истовремено и убаво и добро.) Се зборува за естетика на рапот, естетика на некој вид појава – како збир на особини што ја карактеризираат таа појава.

На крај, да кажеме нешто и за поп – културата и нејзината феноменологија. Во самото нејзино именување стои и нејзината крајна цел: да биде наменета за сите, да биде популарна. Дали главна одлика на уметноста е популарноста? Секако дека не е. Барем од неа тоа не се бара. Популарноста оваа култура ја врзува со комерцијалноста, со произведувањето на профит, заработувачка. Така, протагонистите на оваа култура стануваат нејзини жртви. Жртви во трката за пари (колку за себе, уште повеќе за онаа „машинерија“ што стои зад нив). Жртви на механизми (засновани и на добро проучена психологија на потрошувачите - консументи) за привлекување на внимание, „за одржување на сцена“. Протагонистите на оваа култура влегуваат во еден вид на борба за опстанок на сцената, и на крај завршуваат многу често како нејзини жртви. Во начинот на живот, во правото на сопствена среќа.

И повторно ќе го поставиме прашањето во кој правец оди уметноста? Каде е тука уметноста? Културата како полека да зема два правци: едниот што ја следи уметноста и едниот што полека но сигурно се комерцијализира и излегува од неа. А уметноста? Уметноста никој не може да ја ограничи и да ја запре. Неа ја има насекаде. И во она што е под покровителство на институциите и на маргините.

Уште една карактеристика на уметноста во денешно време е нејзината мултимедијалност, која од уметникот бара да биде и мултиталентиран. Многу често се работат т.н. мултимедијални проекти, кои синтетизираат изразни средства од различни уметности: визуелна уметност (снимен материјал со камера), аудитивна (музика), уметност на движење (балет). На концерти може истовремено да слушаме музика и на платно (на пр. во кино сала) да гледаме снимен материјал со камера, кој на моменти може да се состои само од текст (на ваков концерт на браќата Васко и Венко Серафимови, кои свират различен стил на музика, Скопје – Република Македонија, присуствуваше авторот на овој текст). Тука можеме да поставиме друго прашање. Да се замисли мултимедијален проект е креативен чин, но треба да се внимава, секој негов сегмент да биде „вкомпониран“ еден во друг како целина, за да не се случи едниот да стане позадина, сенка на другиот, затоа што тогаш и неговото следење би било отежнато, а неговата вредност не би дошла до израз. На интернет блоговите може да се види оваа повеќеталентираност: архитект во исто време е и поет, фотограф во исто време поет и сл.

Оваа неформална уметност, уметност на маргините – добива и свој организиран облик. Како пример за ова ќе ги споменеме фестивалите на филмови снимени со мобилен телефон. За илустрација, приведуваме дел од поканата за учество на Мобил Фестивал 2011 (Скопје, Република Македонија).

Мобил Фестивал 2011

На 21 Ноември во 19 часот во просториите на Европската канцеларија во Скопје, ќе се одржи Вториот интернационален фестивал на филмови снимени со мобилен телефон. Фестивалот ќе се одржи со поддршка на продуцентската и дистрибутерска куќа КТ Филм и Медиа, Словачката амбасада и главниот спонзор, компанијата [ONE](#).

Главната награда за најдобар филм „Лале“, е посветена на [Ратка Илиевска – Лале](#), човекот што сиот свој живот го посвети на филмот и преку својата работилница „Едвуд“ едуцираше огромен број филмации, писатели, уметници.

На конкурсот кој е отворен од денес секој може да учествува со свој филм. Бидете и Вие дел од овој фестивал и испратете ни оригинален филм, снимен на мобилен телефон. Освен многу вредни награди, Вашиот филм може да биде селектиран и да учествува на некој од најреномираните светски фестивали на филмови правени на мобилен. За условите прочитајте повеќе во рубриката [Конкурс](#).

Целта на овој филмски фестивал е да ја афирмира креативноста на луѓе од сите возрасти, преку оваа едноставна алатка која милиони од нас секојдневно ја користат за што ли не. Вашите идеи, некои ситуации на кои секојдневно сте сведоци и можностите што денешните мобилни телефони ги имаат, се доволна инспирација да го искористите својот потенцијал и да ги остварите своите филмски идеи.

Да снимаш филм на мобилен телефон е различно и лесно. Со своите мобилни телефони секогаш и секаде можете да регистрирате настани, неочекувани ситуации, да продуцирате брзо свои филмови. Потребна е желба. Идејата и креативноста сами ќе дојдат. Без скапа опрема, голема екипа и скапи актери лесно можете да ја реализирате секоја Ваша идеја.

Филмовите направени на мобилни телефони, стануваат се попопуларни благодарейќи на голем број фестивали низ светот кои ја популаризираат оригиналноста и естетиката на “мобилниот филм”.

Покажете ја на светот уметноста што сами ја креирате!

<http://mobilefestival.net/>

http://mobilefestival.net/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=27

Што можеме да видиме во оваа објава? Постојат светски фестивали на филмови правени со мобилен во Франција, Хонг Конг, Канада, Сиднеј, Холандија, Калифорнија (линковите се приложени на страницата на Конкурсот). Значи, оној што сака да твори не мора да поседува скапо, формално образование и големи материјални средства за техника, со еден подобар мобилен телефон, тој може да се јави во улога на творец и да излезе од локални рамки. Интересна е целта на фестивалот: Бидете креативни и покажете ја уметноста што самите ја креирате, со една едноставна алатка која „милиони од нас“ секојдневно

ја користат, без скапа опрема, голема екипа и скапи актери! Бидете режисер, монтажер, директор на фотографија! Вашите пријатели можат да бидат актери! Сепак, и овде го среќаваме, јас сметам како клучен – поимот естетика. И тоа како збир вредности, а не само како збир карактеристики на мобилниот филм. Значи, се бара естетска вредност! Момент за одбележување е и тоа што организаторите на Фестивалот даваат и инструкции („корисни совети“) за тоа како да се снимат филм:

Корисни совети!

- Одредета ја темата на која ќе работите.
- Мобилниот телефон постојано нека ви биде во рака, не знаете на какво случување ќе најдете. Некоја сцена од секојдневието може да ви помогне во развивање на комплетна приказна.
- Мора да имате приказна, едноставна, мала, кратка, но секоја приказна мора да има почеток, средина (развој) и крај, заокружена во една целина.

Немојте да го заборавите насловот на вашиот филм, во насловот може да биде суштината на вашата креативна замисла.

И тука доаѓаме до последното прашање што ќе го поставиме во овој труд, прашањето за улогите. Во оваа уметност што е достапна секому – и да ја креира, но и да биде нејзин „конзумент“ (да ја споделува со авторот), се поставува прашањето за естетската вредност. Дали ја има? Каде ја има? Кој ќе определи? Постепено се менуваат и се прошируваат улогите. Авторот на уметничкото дело може да се јави (како и секогаш) во улога на конзумент на (други) уметнички дела, но истовремено и како критичар, а од конзументот веќе се бара да биде критичар. Во тоа море од информации и дела - да изгради истенчен естетски вкус, за да може да го разграничи естетското од неестетското, квалитетот од она што е нешто друго. Блоговите, форумите како облици на комуникација се токму такви места: места во кои актерите излагаат свои, но и дела од реномирани автори (на пр. поезија), и истовремено ги коментираат (рецензираат) делата на другите актери – учесници во тој вид комуникација. Всушност, и во ова море од информации, секој може да го најде своето. Високоестетско или кич, квалитетно или помалку квалитетно. И повторно ќе дојдеме до институциите и компетентноста. Задачата на институциите е да се грижат за компетентноста, да ја негуваат и да даваат препораки за естетската вредност и вкусовите. Да ги градат вкусовите. Да бидат компас што ќе нè движи низ ова уметничко море.

Статијата ќе ја завршиме извлекувајќи неколку заклучоци и посочувајќи неколку линкови кои ќе ни послужат како илустрација на она што го зборувавме. Тоа се примери со кои авторот на овој текст беше во контакт додека го создаваше овој труд. Не мора да значи дека се најдобрите, ниту единствените. Приложуваме линк и од еден (женски)

форум во кој како учеснички се јавуваат и многу млади девојки. Линковите ги приложуваме со сите недостатоци. Авторите во меѓувреме може да ги менуваат содржините и од таа причина, а и од слични, она што е приложено да биде многу различно од тоа до што дошол авторот на овој текст. Исто така, авторот не можеше да се стави во улога на рецензент и редактор на истакнатите содржини, па да ги издели приватните содржини од она што би било интересно и вредно за пошироката јавност. Идејата е да се прикажат можностите што новите медиуми им ги нудат на авторите. Додека ги разгледува линковите, и читателот на оваа статија ќе биде ставен во улогата на критичар, за која веќе зборувавме.

Заклучоци: Уметноста е начин на живот. Секој од нас, што се служи со јазикот, може да биде поет. Книжевноста е остварување на естетската функција на јазикот. Не секој начин на изразување е уметнички. Уметноста ја врзуваме со сериозноста, со длабочината на пораката и со естетската вредност што таа порака ја носи. Уметноста се врзува со културата. Културата се учи. Уметноста се развива во различни насоки, таа може да биде и е, достапна секому. Можеме да зборуваме за скапа и институционална уметност, но и за уметност на маргините. Уметноста ги менува медиумите и станува подостапна. Прашањето за достапноста на уметноста не треба да го врзуваме со поимот масовна култура. Уметноста никој не може да ограничи и запре. Неа ја има насекаде.

SUMMARY

Modern technology has made art accessible to its consumers and creators. Without having to approach institutions, writers can post their works on blogs, forums, or they can create their own web pages. The same happens with art photography as well as moving pictures: what you need to make a film today is just a mobile phone; such films may be shown at world film festivals of this type.

A new, alternative art, or a subculture of the written word appears in other media: walls and SMS – messages. Especially SMS – messages can include not only verses of famous authors, but verses of phone holders as well, which then, in the style of folk literature, will be shared among friends.

Certainly, in this sea of creations, not everything can be of artistic value. Thus, the need appears that the art consumer should be a critic capable of distinguishing the aesthetic and deep in art from something without artistic value. This paper is about the availability of art, the new media in which it is realized, and about the extended role of consumers of art.

УПАТУВАЊА:

<http://ninaboj.photoshelter.com/gallery-list>

<http://literatura.blog.mk>

<http://literatura.blog.mk/2011/12/05/mostovite-na-pariz-nina-bozhidarova/>

<http://www.poezija.blog.com.mk/>

<http://likovnaumetnost.blog.com.mk/>

<http://arheo.blog.com.mk/node/49076> (текстовите од овој блог се публикувани во книгата В. Димитровска, Археолошки дневник, Аквариус, Скопје 2008.
<http://arheo.com.mk/>)

<http://arheo.com.mk/2010/12/20/arheoblog-among-ten-ex-yu-websites/>

<http://arheo.com.mk/2011/03/26/arheoblog-as-the-best-promoter-of-macedonia-in-2010/>

<http://forum.femina.mk/literatura-i-umetnost/>

<http://www.last.fm/event/1463816+Vasko+Serafimov+at+MKC+on+22+April+2010>

<https://plus.google.com/u/0/photos/117135344061448203071/albums> (авторката во меѓувреме го симнала албумот)